

Benjamin Cunningham

LHÁŘ

Skutečný příběh Karla Köchera,
československého špiona,
který pronikl do CIA

LHẮN

Copyright © 2022 by Benjamin Cunningham

Všechna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Johana Horálková, 2024

Cover © Pete Garceau, 2024

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2024

ISBN 978-80-277-5158-7 (pdf)

Benjamin Cunningham

LHÁŘ

Skutečný příběh Karla Köchera,
československého špiona,
který pronikl do CIA

přeložila Johana Horálková

Obsah

Poznámka autora	9
Prolog	11
1 Rebel bez příčiny	25
2 Existenciální problémy	42
3 Vstup	55
4 Zkouška	70
5 Našinci na cestách	84
6 Konec začátku	100
7 Dvojitý agent	113
8 Loajální zaměstnanec	135
9 Jednou nahoře, jednou dole	155
10 Za oponou	170
11 Trigon	186
12 Začátek konce	207
13 Pryč z divočiny	226
14 Výměna	242
Epilog	262
Poděkování	277
Ediční poznámka	279
Obrazová příloha	280
Bibliografie	286
Poznámky	297
Rejstřík	309

Bibi, za to, že mi šla naproti

*Kdo sám sobě lže a poslouchá vlastní lež,
dochází k tomu, že už žádnou pravdu ani
v sobě, ani kolem sebe nerozeznává, a tím
upadá do neúcty k sobě i jiným. Nemá-li
však k nikomu úctu, přestává milovat, a aby
se bez lásky zaměstnal a pobavil, oddává se
vášním a hrubým požitkům, až klesá ve svých
neřestech do úplné zvířeckosti. To všechno
pochází z neustálé lži jak jiným, tak i sobě.
Kdo lže sám sobě, může se také nejspíš urazit.*

■ F. M. Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*

■ překlad Prokop Voskovec

Poznámka autora

Tohle je pravdivý příběh. Jména, místa a události jsou reálné. V některých případech jde o můj vlastní výklad.

Citace ze sekundární literatury uvádím ve vysvětlivkách a na konci knihy je její seznam. Citace, u nichž není uveden konkrétní zdroj, buď pocházejí z rozhovorů (rovněž zahrnutých v seznamu literatury), nebo z dokumentace Archivu bezpečnostních složek České republiky.

Citace z této archivní dokumentace byly přeloženy do angličtiny, ale původní materiály tvořily především českojazyčné dokumenty (občas také slovenské a velmi zřídka německé nebo ruské). Práce s různými jazyky čas od času představovala zvláštní výzvy.

Například rozhovor, který se objevuje v prologu, původně existoval v několika jazycích. Kupodivu existují skutečné audiozáznamy tohoto setkání. Nicméně z velké většiny jsou nízké kvality – jak lze ostatně čekat od kopie magnetofonového pásku, který nikterak pečlivě skladoval komunistický režim. Existují i přepisy rozhovoru přeložené do češtiny. Zkoumal jsem obojí, ale rozhovor, který je zde prezentován, vychází především z českých přepisů přeložených do angličtiny. V zájmu přehlednosti a představení kontextu jsem je upravil, ale mým úmyslem bylo

pokud možno co nejvíce zachovat původní význam. K podobným drobným změnám docházelo během celého procesu psaní.

Dlouhá řada příběhů z doby studené války se podle mého řadí mezi líná černobílá vyprávění a dějiny dvacátého století se často vykreslují pomocí karikatur známých lidí. Tato kniha se upřímně snaží vyhnout obojímu.

Prolog

*Neexistují hrdinové, ale jatečný dobytek
a řezníci v jenerálních štábech.*

■ Jaroslav Hašek, *Osudy dobrého
vojáka Švejka za světové války*

10. ZÁŘÍ 1976

Čtyřkoly, Československo

Asi třicet kilometrů za Prahou, v nijak mimořádné vesnici u řeky, sedí Karel v místnosti s holými zdmi a studeným, vyhaslým krbem. Neví, proč se tu ocitl.

Obyčejně vyhlízející dům je většinou prázdný, ale sou sedé se mu stejně radši vyhýbají. Občas vidí, jak se kolem chalupy hemží lidé a vládní Tatry 603 zaparkované před domem značí, že dotyční nemají za lubem nic hezkého. Když jde člověk se psem nebo na pivo, je lepší vzít to oklikou. Naproti přes řeku stojí hospoda se zahrádkou. Jako v řecké mytologii vás tam může dopravit převozník s bidlem.

Chladný a větrný zářijový den poskytuje vítanou úlevu od srpnové výhně v New Yorku. Ale když si Karel rovná límec saka od Brooks Brothers, uvědomí si, že co překročili hranice, tak neviděl svůj pas. To nevěští nic dobrého.

Karel je uprostřed nezávazné konverzace, když vtom do místnosti vstoupí další pěkně oblečený muž. Má tmavý oblek – ne vyloženě elegantní, ale dobře střižený – a kravatu na windsorský uzel. Jistě, vypadá staromódně, ale také uhlazeně a seriózně. Bude to nějaký funkcionář. Ustupující vlasy má napomádované a sčesané dozadu. Stejně jako Karel vypadá, že mu bude něco málo přes čtyřicet – na generála KGB je to mladík. Jmenuje se Oleg Kalugin. Je to špion a přijel vyslechnout dalšího špiona.

„Promiňte, že jdu pozdě. Mluvíte rusky?“ zeptá se Kalugin, když vejde do místnosti.

„Rozumím, ale moc dobře nemluvím,“ odvěti Karel. „V Americe si ruštinu s nikým neprocvičím.“

Kalugin dojde až ke Karlovi a pohlédne mu do tváře. Karel Köcher zůstane sedět, ale měří si Kaluginovu plnou siluetu rámovanou světlem z otevřeného okna. Karel to neví, ale Kalugin se tím, že tu dnes je, vzepřel rozkazům moskevské centrály. Pokud jde o šéfa KGB Jurije Andropova, vede si tento výslech československá rozvědka sama.

Stál rovně a sebevědomě, až namyšleně, a vypínal hrud'. Nevypadalo to, že by Kalugina jeho insubordinace jakkoli trápila. Vlastně by dávalo smysl, že sem dorazil ze svých vlastních důvodů, které však nejsou zjevné a on sám je neprozradí.

Stejně jako Karel se Kalugin domluví celým houfem jazyků. Pokračuje anglicky a díky neurčitě, noblesní melodii v hlase zní trochu jako Cary Grant – jen těžkopádnější a pedantský. Kalugin odtáhne od stolu židli, přetočí ji naproti Karlovi, posadí se a začne se s ním škrobeně vítat, čímž odpoví na pár otázek – ještě než vyvolá spoustu dalších.

„Jsem rád, že vás tu ve jménu československo-sovětského přátelství mohu přivítat. Přijel jsem na pozvání

našich československých přátel a musím říct, že coby představitel sprátené moci a spolupracovníka mě těší, že vás poznávám," pronesl Kalugin. „Hodně jsem toho o vás slyšel a četl. Doufám, že si v tomto rozhovoru vyjasníme vzájemné pochybnosti i společné zájmy. Mám nějaké otázky týkající se vaší osobní bezpečnosti. Protože na prvním místě je pro nás vždy úspěch našich lidí, ať pracují kdekoli.“

Karel znovu pohlédne přes Kaluginovo rameno k otevřenému oknu. Venku mrholí. Karel si poposune brýle z nerezové oceli. Jeho světle šedý oblek, kalhoty do zvonu a široká, jasně barevná kravata vypadají mezi těmi usedlými tóny zvláštně. Kalugin nemůže odtrhnout oči od proužků na Karlově kravatě, jako by alespoň deset let neviděl žádnou barvu. Všechno jsou to Filištínci, pomyslí si Karel, když si otočí židli a prohrábne si prsty prošedivělý knír. Naváže s Kaluginem oční kontakt, ale mlčí.

„Možná zopakují, co už jste slyšel, protože jsem dorazil pozdě,“ pokračuje Kalugin. „No nic. Snad vás to nebude moc obtěžovat. Jak vám je? Jak jste na tom zdravotně?“

„Dobře,“ odpoví Karel ostražitě. „Uvidíme, co večer.“

Karel už nevidí tak dobře jako dřív a klan Köcherů má cukrovkářskou anamnézu. V dětství Karel trpěl záněty středního ucha, které byly tak závažné, že mu později zajistily modrou knížku. V dospělosti je však až posedlý cvičením. V New Yorku téměř denně běhá kolem vodní nádrže v Central Parku a rád chodí do posilovny komunitního centra 92nd Street Y.

„Pokud to chápu správně, těžko jste se přizpůsobil americkému způsobu života,“ pokračuje Kalugin. „Je nezbytné zachovávat trpělivost a budovat dlouhodobé vztahy, hlavně pokud jde o práci s cizinci. Už jsem si pročetl záznamy a zhodnotil vaši situaci. Jestli se mýlím, tak mě opravte, ale pro CIA jste začal pracovat v roce 1973.“

Předtím jste získal doktorát, to musel být rok 1970, a potom jste pracoval v Rádiu Svobodná Evropa?“

Ne tak docela, vysvětluje Karel, a krátce shrnuje svůj životopis: v roce 1966 stipendium na Univerzitě v Indii, potom doktorské studium na Columbii, do roku 1969 Rádio Svobodná Evropa, americké občanství v roce 1971, a k tomu trocha přednášení na univerzitách. „Do roku 1972 až 1973. A potom se mi podařilo dostat do CIA,“ řekne s nádechem netrpělivosti.

„Ano, Pentagon byla nejspíš vaše první pořádná práce, a to v roce 1973, mám pravdu?“

„Ano, 1973.“

Kalugin se ptá dál. Pracoval Karel pro ministerstvo obrany, CIA, nebo jak že to bylo? Chce znát podrobnosti. Karel vysvětlí, že šel do Pentagonu na pracovní pohovor, ale ukázalo se, že jde o součást screeningového procesu pro práci v CIA.

Pracoval tam jen pár týdnů. Oficiálně americká vláda stále tvrdí, že pracuje pro ministerstvo obrany, ale to je jen krytí.

„Pamatujete si číslo kanceláře?“ ptá se Kalugin na Karlovo docházení do Pentagonu.

„Byla to malá místnost.“

„Ne, já myslím čísla těch místností. Pamatujete si je? Nebo patro?“

„Myslím, že druhé.“

„V jaké části? Ve kterém křídle se nacházela? Vzpomínáte si?“

„Nevzpomínám. Byl jsem tam jen krátce.“

Po obsedantním vyptávání se na dispozici budovy začne Kalugin zjišťovat, co dělal Karel za práci. „No dobře, a co jste měl za úkol?“

„Překládal jsem materiály z novin. Novinové články a audio nahrávky.“

„Ruské?“

„A české,“ doplní Karel.

První nahrávky byly primitivní, pokračuje Karel. Češi hovořící v nějaké místnosti ve východním Německu. Právě se vrátili ze Západu, nakupovali ve Frankfurtu a pořídili si všechno možné. Pořád se rozplývali nad tím obrovským výběrem. Jejich hlasy občas vypadávaly a bylo jim špatně rozumět. Navíc tam byla ozvěna. Člověk nepochytil každé slovo, ale srozumitelně to přeložit zvládl. V každém případě nešlo zrovna o otázky národní bezpečnosti.

„Ruskojazyčné nahrávky byly telefonní odposlechy,“ pokračuje Karel, „z Latinské Ameriky. Možná jen chtěli vědět, jestli umím překládat.“

„Byl to velký podnik? Bylo tam hodně lidí?“

„To ano. Ale já seděl sám v malé místnosti.“

„Kdo byli vaši sousedé? Pamatujete si na ně? Byli to Američani?“

„Téměř jsem s nimi nepromluvil, ale ano, Američani.“

„Nebyli tam žádní další Sověti nebo Češi. Žil jste tam sám?“

„Ano, sám.“

Čísla kanceláří, data, jména, adresy. Opravdu Kalugina zajímají všechny tyhle podrobnosti? Jak může čekat, že si Karel bude po třech letech pamatovat takové detaily? To nechápe, pod jakým tlakem Karel dennodenně žije, když se vydává za někoho, kým není?

Kalugin něco hledá – zřejmě rozpory. Ale proč? Karel se uklidní a bez okolků odpoví. Hlavně jednoduše. Vyšetřovatelé se stále znovu vrací k té samé otázce. S podrobnostmi roste šance, že dotazovaný šlápne vedle.

V jednu chvíli vejde další člověk, aby upravil magnetofonový pásek. Agent StB Zítek, který během výsledku sedí v místnosti, ale mlčí, mu s přístrojem pomáhá. Když Kalugin na minutku odejde z místnosti, Karel se dá do

řeči s chlápkem, který si hraje s magnetofonem. Proč ne? Není nic, kvůli čemu by měl být nervózní. Ještě včera večer seděli všichni Češi právě okolo tohoto stolu a popíjeli pivo.

Když se Kalugin vrátí, opře se loktem o bílý ubrus a namíří mikrofon na Karla. Klábosení ustane a znovu se rozběhnou ostré otázky:

„No dobře, takže jsme skončili u Pentagonu. Co bylo dál?“

„Potom jsem začal pracovat v jednotce CIA, kde jsem přepisoval telefonní hovory. Navrhli, že kdyby mě to zajímalo, někdo by se jim na to hodil.“

„Takže tak jste se dostal do týmu. Soudě dle fotografií a dalších materiálů jste měli nějaký tým.“

Někdo fotil na loňském vánočním večírku a Karel se zmocnil filmu. Řekl fotografovi, že zná v New Yorku chlápka, který ty fotky zvládne vyvolat fakt levně. Potom nechal udělat duplikáty a druhou várku se jmény svých kolegů ze CIA na zadních stranách poslal do Prahy.

„Ano, byl to velký tým,“ odvětlí Karel.

„To znamená, že jste také podepsal nějaký dokument.“

„Myslíte smlouvu?“

„Ano.“

„Ne, stačila ta, co jsem měl z dřívějšíka. Původní smlouva byla na dva roky, myslím.“

„Čili ta samá, jako jste měl v Pentagonu?“

„Ano.“

Karel nevěděl, co si má myslet, když ho Zítek překvapil novinkou, že se vrací do Československa. Když tam teď dorazil, přeje si, aby byl někde jinde. Připadá mu to tady cizí, dokonce nepřátelské. To nečekal.

„Z vašich zpráv soudím, že jste znal zeměpisnou polohu místa, kde byly prováděny odposlechy,“ pokračuje Kalugin, nohu přes nohu.

„Psalo se to na krabicích s nahrávkami.“

„A byly to telefonní odposlechy?“

„Ano, telefonní. Na nahrávkách ze štěnic umístěných přímo v pokojích pracoval zase někdo jiný.“

„Takže kde ta jednotka sídlí?“

„V Arlingtonu, na North Street Road a Route 50,“ řekne Karel.

„Je to vysoká budova?“

„Ano, vysoká, jedenáct až patnáct pater.“

Kalugin se z něj snaží vymámit ještě víc podrobností.
„Takže prosklená. Zabrali jste ji celou?“

„Ne, jen část. Sedm pater.“

„A zbytek?“

„Zbytek patřil nějaké telefonní společnosti.“

„Potom vám v roce 1975 vypršela smlouva.“

„Přidali jsme šest měsíců. Prodloužili mi ji.“

„Mám dojem, že v létě 1975 smlouva doběhla.“

„Ano, původně měla platit do února, ale prodloužil jsem si ji o šest měsíců.“

Kalugin ho vyslýchá zdvořile, ale neúprosně: „To znamená, že jste smlouvu nechtěl prodloužit vy, nebo že o to nestáli oni?“

„Chtěl jsem ji prodloužit o další půlrok, ale potom mě už nechtěli. Nakonec se mi místo toho podařilo sehnat práci v Kanceláři politického výzkumu CIA.“

„A která z těchto pozic je pro nás z vašeho pohledu výhodnější?“

„Když se v Kanceláři politického výzkumu nějakou dobu udržím, bude to pro nás mít větší přínos,“ odpoví Karel.

Kancelář politického výzkumu (KPV) je ani ne dva roky činné oddělení CIA, které analytikům zadává komplexní analýzy strategických politických trendů.

„Pracujete v nějakém týmu?“

„Ne, nepracuji.“

„Jak to tedy přesně máte? Jak byste to popsal?“

„Píšu zprávy z domova.“

„Odkud berete zdrojové materiály?“

„Když se nějaké naskytnou, pošlou mi je z Langley.“

„Jak často tam docházíte?“

„Jednou měsíčně.“

„Jednou měsíčně – to není moc často.“ Kalugin zní trochu zklamaně. „Co vám tam dávají?“

„Psal jsem o ideologických aspektech sovětského vedení. A tak jsem potřeboval zdroje o členech politbyra. Poskytli mi například materiály o soudruhu Suslovovi. Telegramy z americké ambasády v Moskvě, co a kde slyšeli. Kde je soudruh Suslov? Je nemocný? A tak podobně.“

Coby slibný komunistický ideolog byl Michail Suslov Stalinovým šéfem propagandy.

Nějakou dobu pracoval jako šéfredaktor sovětských novin Pravda. V roce 1956 – spolu s celým hvězdným týmem nadějných lidí, včetně nynějšího šéfa KGB Jurije Andropova – pomohl připravit tvrdý zásah Sovětů proti maďarskému povstání. Stejně jako skvělí byrokraté kdekoli na světě Suslov v ten pravý čas podnikl obezřetné kroky a v roce 1964 tak pomohl vypudit Nikitu Chruščova. Ať už to bylo k lepšímu nebo k horšímu, Chruščovovo místo zabral Leonid Brežněv a Suslov se stal jedním ze tří nej-mocnějších lidí SSSR.

„Dali vám telegramy z ambasády. To je zajímavé.“

„Ano, byly to telegramy o Suslovovi.“

„Jo, i proto jsou zajímavé.“

„Ale ony nebyly zajímavé.“

„No jistě, soudruzi se vyznají.“

„Asi ano.“

„A co ta vaše zpráva, přijali ji dobře? Líbila se Američanům?“ ptá se Kalugin.

„Líbila.“

„V tom případě by vám měli dávat víc práce.“

„Jde o to, jestli mě opravdu potřebují.“

„A jaký máte dojem? Z toho, co jste nám říkal minule, se mi zdá, že jsou trochu odtaziť, chladní.“

„Mají dost svých lidí, kteří potřebují práci. Jsou to rodilí Američané a z takového úhlu pohledu jsem já cizinec,“ odvětlí Karel. „Mohou najít někoho, kdo má stejné vzdělání, ale narodil se v Americe, a tak mu dají přednost. Musíme si sami vytvořit tu správnou situaci. Když se tyto krátkodobé kontrakty dostanou do určitého bodu, začnou se vynořovat otázky. Co ten chlap dělá? Proč si nehledá nějakou stabilnější pozici? Stárne.“

„Co navrhuje?“

„Moc návrhů nemám. Nejlepší myslím bude, zkusit uměle vytvořit nějakou dohodu.“

„Ale jak?“

„Mám jeden nápad, co by mohl být dost zajímavý. Navrhl bych jim nějakou mimořádnou operaci. Například že se setkám s Čechy a předám jim dezinformace. Třeba bych se mohl přestěhovat do Německa. Navrhl bych jim něco takového a začal provádět zahraniční operace, protože všechny operace CIA probíhají v zahraničí.“

Kalugin je skeptický: „Kde byste pracoval? Třeba v Rádiu Svobodná Evropa? Můžeme to zvážit, ale osobně si myslím, že byste se měl soustředit na něco stabilnějšího, jednoduššího. Máte mezi Američany nějaké přátele, na které byste se mohl obrátit, aby vám pomohli najít práci?“

„To už jsem udělal pětkrát nebo šestkrát, a nikam mě to neposunulo.“

Kalugin převede řeč na Zbigniewa Brzezińského, který vede výzkumný institut na Kolumbijské univerzitě. V nadcházejících listopadových volbách se Jimmy Carter postaví Geraldovi Fordovi. Pokud vyhraje, Brzeziński by

v Carterově Bílém domě mohl hrát přední roli. Karel ho dobře zná. Když si Karel na Kolumbijské univerzitě dělal doktorát, vedl též semináře v Brzezińského tamním elitním think tanku zaměřeném na ruské otázky.

„Pracoval pro CIA?“ ptá se Kalugin na Brzezińského.

„Ne.“

„Ale přece s nimi spolupracoval?“

„Ne.“

„Máte k němu osobní vztah? Jste přátelé?“

„Osobní? To bych neřekl.“

„Jak vás zná?“

„Chodil jsem na jeho semináře o problémech komunismu. Líbilo se mu, co jsem napsal. A potom jsem šel k němu do institutu.“

„Nikdy jste s ním nebyl v osobním kontaktu?“

„Jen v institutu.“

„Jako student?“

„Ne, ne jako student. Jako učitel. Institut je malý, jen dvanáct lidí.“

„Kdyby po Brzezińském někdo chtěl na vás referenci, doporučil by vás?“

„Ano.“

„Možná byste se tedy mohl trochu přiblížit k Brzezińskému? Oba máte východoevropské kořeny. Začínal jste v jeho institutu. Témata, o nichž teď píšete, budou působit relevantně. Protože když zvolí Cartera, Brzeziński už nebude jenom profesor. Třeba žádnou významnou pozici nedostane, ale člověk nikdy neví.“

„Mohl by se stát poradcem, ve vládě nebude.“

„To ne, ale něco souvisejícího s národní bezpečností.“

„Poradce pro otázky národní bezpečnosti,“ souhlasí Karel.

„Ano, to je možné. To by byla velká věc. Radím vám, nebo radíme, abyste ho zkusil zaujmout, napsal mu dopis,

napsal mu „Jsem váš student“, a že píšete o něčem podobném a rád byste to prodiskutoval. Je to tvůrčí člověk, bude se mu to líbit.“

„Asi by se mu dala poslat nějaká moje aktuální práce.“

„Myslím, že je to proveditelné. Protože vaši práci hodnotí pozitivně, bude to pro vás velký krok. Může to zásadně posílit vaši vědeckou reputaci. Zároveň si toho všimnou v CIA, a tak by nám to mohlo něco vynést.“

Když se řeč stočí ke Karlovu vedoucímu dizertační práce na Kolumbijské univerzitě, Charlesi Frankelovi, Karel si nemůže nevšimnout nevkusné vázy stojící na římse a laciné malby květin na zdi.

„Ten mě učil. Za Johnsona dělal náměstka ministra zahraničí.“

„Nevěnoval se kultuře?“ zeptá se Kalugin.

„Ano. Byl v Odboru pro vzdělávání a kulturu.“

„Máte dobré vztahy?“

„Ano.“

„U něj je větší naděje, že by se mohl dostat do nové vlády. Ale zdá se mi, že kromě pokračující práce se CIA potřebujeme upevnit další pozice. Zamyslete se, jestli se nenechat zaměstnat třeba jako vědec, sociolog nebo historik.“

Karlovi tato možnost nepřipadá realistická. „Dle mého názoru by to bylo skvělé, ale dost obtížné.“

„Nicméně možné. Proto potřebujete dál zapracovat na svém výchozím příběhu. Přijel jste z Československa, dosáhl jste určitého postavení, máte práci. Dodělal jste Kolumbijskou univerzitu. Zvládnete napsat doktorskou práci. Četl jsem ji a můžu vám říct, že se čte dobře.“

„CIA chce část mojí práce doporučit k publikaci.“ Karel kývne na Zítka, který sedí naproti nim na druhé straně stolu. „Bude to chvíli trvat, možná rok, ale nakonec vyjde v akademickém časopise.“

„Kdybych byl na vašem místě, a je to jen moje rada,“ říká Kalugin, „jste muž, ne chlapec, a tak by bylo záhodno zaujmout pevný postoj. Do akademického prostředí vás to teď možná tolik netáhne, ale je to možnost. Máte manželku, domov. Je důležité vědět, co chcete. Řekněte CIA: ‚Teď pro vás sice píšu, nicméně váhám. Rád budu pokračovat v práci, ale chtěl bych, aby byla stabilnější. Nic není vyloženě stabilní, ale aby byla tak stabilní, jak to bude možné.‘“

„Už jsem s nimi mluvil a řekl jsem jim, že hledám stabilní, dlouhodobé zaměstnání.“

Možná za to může Kaluginova zvětralá kolínská, ale Karel si připadá dezorientovaně. Od sovětské invaze do Československa uplynulo už osm let a on pořád nedokázal přijmout ty panáky, kteří se dostali k moci. Přesto musel Karel uznat, že od doby, co začal úžeji spolupracovat s Rusy, se mu žilo lépe. Byli profesionálnější než Češi. Andropov mu poslal dvacet tisíc dolarů na nový byt v Upper East Side v New Yorku – blok a půl od Guggenheimova muzea a Central Parku.

„Kde teď žijete, ve Washingtonu, nebo v New Yorku?“ naléhá Kalugin.

„V New Yorku.“

„Vy jste nechtěl žít ve Washingtonu? Byl bych řekl, že tam budete chtít trávit víc času.“

„To ne.“

„A jak často dojíždíte do Washingtonu, do CIA? Jednou za dva měsíce?“

„Možná jednou, někdy dvakrát.“

„A ke kanceláři CIA v New Yorku nemáte žádný vztah?“

„Nemám.“

„Naši sídlili na 79. ulici,“ prohodí Kalugin.

„To není daleko od československé mise.“

„Mám na mysli roh 3. avenue a 79. ulice, ale už je to dávno.“ Kalugin zní téměř tesklivě. „Na 2. nebo 3. avenue je

bar Berlin. Na rohu tam prodávají dobré párky v rohlíku. Geografie hraje velkou roli. Kdybyste žil ve Washingtonu, byl byste blíž všemu důležitému. Washington je centrum. New York je centrum úplně jiného charakteru. Z pohledu státní politiky a zpravodajských služeb má význam hlavně Washington.“

Karel pokrčí rameny. Není to tak dávno, co žil na washingtonském předměstí a do města musel dojíždět. Pokud mohl soudit, Falls Church nebylo centrem prakticky ničeho. Karlova žena zůstala v New Yorku, čili jakmile se naskytla příležitost pracovat z domova, vzali kořist od Andropova a koupili si byt s jednou ložnicí v čísle 50 na Východní 89. ulici. V podzemní garáži parkuje jaguár Roberta Redforda. S tím se washingtonské předměstí nemůže měřit.

Jak Karel stále opakuje nadřazeným, jediný způsob, jak se v Americe dostat do lepší společnosti, je přesvědčit je, že patříte do klubu. Prostě potřebuje, aby mu posílali víc peněz. Všechno se odvíjí od dobrého dojmu.

Rozhovor Karla s Kaluginem utichne a pak přejde ve zdvořilostní konverzaci. Kalugin začne vykládat o výletě na nedaleký zámek. „Měl byste zajet na Konopiště. Byl jste tam?“

V červnu 1914 navštívil německý císař Vilém na Konopišti arcivévodu Františka Ferdinanda – ještě v témže měsíci byl následník rakousko-uherského trůnu zavražděn v Sarajevu. Františku Ferdinandovi nikdy moc nepřiřostla k srdci Vídeň a doufal, že bude moci svému panství vládnout z pražské periferie. V roce 1976 jsou však již císaři a arcivévodové pouhými ozvěnami dávných dob.

„Ne, nebyl,“ odvěti Karel.

„Je to nádherný zámek. My jsme tam byli včera. Člověk by řekl, že je to takové malé Švýcarsko.“

Tím rozpačité setkání končí. Karel se odebere do svého pokoje v druhé části vily. Jeho manželka Hana čeká. Ptá se, jak to šlo. Nic moc, odpoví jí. Kalugin se mezitím odejde poradit s Karlovými kolegy z československé rozvědky. Sdělí jim, že dle jeho názoru Karel Köcher přešel k druhé straně – že teď pracuje pro Američany a proti Československu a Sovětskému svazu.

Coby korunní princ KGB Kalugin všechno určuje. V hlášení o setkání se tedy tvrdí, že Karlův výslech „dokazuje, že je a byl nepřítelem a nástrojem amerických tajných služeb“.

Když se Karel připravuje na návrat do Států, dostane rozkaz, aby přestal pracovat v CIA. Odejde z vily a v uších mu zní otevřená výhrůžka: Nedělej problémy, nebo poneš následky – které mohou zahrnovat dokonce i likvidaci.

1 Rebel bez příčiny

Co je ale malý národ? Nabízím vám svou definici: malý národ je takový, jehož existence může být v kteroukoli chvíli zpochybněna, který může zmizet a který to ví. Francouz, Rus, Angličan nejsou zvyklí klást si otázky přežití svého národa. Jejich hymny hovoří pouze o velikosti a věčnosti. Kdežto polská hymna začíná veršem: „Ještě Polsko nezahynulo.“

■ Milan Kundera, *Unesený Západ*
aneb *Tragédie střední Evropy*

Už když se 21. září 1934 Karel František Köcher narodil, jeho otec Jaroslav, původem Rakušan, a židovská matka Irena se v dospívající první Československé republice pohybovali na okraji společnosti. V Československu, poválečném odkrojků z habsburské monarchie se správnému typu lidí nežilo špatně.

Mezi léty 1922 a 1929 zažívala československá ekonomika meziroční růst o 5,4 %¹ a země měla desátou nejvyšší průmyslovou produkci na světě.² Západní Čechy byly od počátku jako stvořené pro průmyslový kapitalismus s důrazem na export. Češi kuli ocel a vyráběli auta, vlaky a zbraně. Dokonce i brzy nechvalně známý pancéřový tank začal jako český výrobek. Samotný fakt, že toto zboží zosobňovalo pokrok, byl varovným znamením, že

se blíží nový – nemilosrdně efektivní a mechanizovaný – konflikt. Ale národovecká mytologie, nemluvě o penězích, kalí lidem zrak.

Když Čechoslováci konečně přetali pouto s monarchií připadalo jim, že mohou svobodně zaujmout své právoplatné místo mezi velkými světovými národy. Parlament byl volen na základě proporcionálního zastoupení v pravidelných volbách, jichž se účastnilo více stran. Ženy měly volební právo.

Třebaže se mnoha Čechoslovákům dařilo, prosperita a politická moc nebyly rozloženy rovnoměrně. V rozmanitém, mnohonárodnostním státě, narychlo splácáném na versailleské konferenci, představovali Češi méně než polovinu populace, čemuž však neodpovídala jejich politická moc. Země se 13,5 miliony obyvatel pojímala víc Němců než Slováků a k tomu štědré porce Maďarů, Romů, Rusínů a Poláků a více než sto tisíc Židů. Každá etnická skupina si s sebou nesla vlastní potlačované animozity: Slováci nesnášeli Čechy, Češi neměli rádi Němce a všichni se dívali svrchu na Romy a Židy.

Irena porodila malého Karla ve slovenském hlavním městě Bratislavě. Byla o šest let mladší než Jaroslav a pocházela z nedaleké Trnavy. Její otec pracoval v cukrovaru, a když se narodila, její rodiče nebyli svoji. Jaroslav byl zbožný katolík a anglofil a uměl i francouzsky. V roce 1914 dokončil studium na vojenské akademii, načež ho nejisté kroky vedly rovnou na jatka zákopové války.

Malý Karel měl podobnou smůlu. Šest týdnů před jeho narozením se v Německu sloučily úřady kancléře a prezidenta do jednoho a vzniklou funkci nyní zastával *Führer*. Zdálo se, že jde o drobnou byrokratickou formalitu, jejíž následky však brzy mělo pocítit Československo, jeho okolí i celý svět. „Zůstává nezvratným zákonem dějin, že právě současníkům odpírají rozpoznat velká hnutí,

kteřá mívají rozhodující význam pro jejich dobu, již na samém jejich počátku. Tak nejsem s to si vzpomenout, kdy jsem poprvé zaslechl jméno Adolf Hitler,³ napsal Stefan Zweig, známý vídeňský židovský autor, který v roce 1934, kdy se rovněž narodil Karel, uprchl z Rakouska do Anglie.

Kolem roku 1934 se ve starém rakousko-uherském mocnářství stupňovalo nepřátelství vůči Židům, jejichž přesná definice se měnila ze dne na den. Zatímco rostlo napětí a Irena stále častěji čelila výhrůžkám, rozhodli se Köcherovi, že se přestěhují na západ, do kosmopolitní Prahy – tamní prostředí však nebylo zdaleka tak vlídné, jak doufali. Jak v roce 1938 napsal mladý americký diplomat žijící v Praze George Kennan, „každý znak liberalismu a demokracie“ byl „beznadějně a nenávratně zdiskreditován“ a „v zemi už vládla atmosféra války“.⁴

Dne 30. září 1938 podepsaly Německo, Velká Británie, Francie a Itálie mnichovskou dohodu, čímž značný kus českého území postoupily nacistickému Německu. Hitler trval na obsazení částí Čech a Moravy, které obývali etničtí Němci. Největším souvislým územním celkem byly takzvané Sudety, jejichž označení vzniklo v roce 1918, aby pojmenovalo půlměsícovitou část země sousedící s Německem. Na schůzce v Mnichově byl československý prezident Edvard Beneš nucen obětovat 800 000 občanů a bezmála 29 000 čtverečních kilometrů území, a přitom dohodu ani nepodepsal. Britský předseda vlády Neville Chamberlain jak známo prohlásil, že dohoda zajistila „naši dobrou míru“.

Chamberlain měl pravdu – celých 334 dnů. Československo se roku 1938 totiž stalo prvním ze série případů, kdy západ obětoval rodící se demokracii a její obyvatele, aby se vyhnul morálně správnému konfliktu.

Jaroslav v Bratislavě pracoval na poště a stejnou práci získal i v Praze. V době, kdy se Köcherovi přestěhovali na

pražské Vinohrady, si zbabělci i prozíravci dávali do oken svastiky. Mezitím do města proudili židovští uprchlíci z Německa, Rakouska a nově okupovaných Sudet. V půl páté ráno, na březnové idy roku 1939 Československý rozhlas oznámil, že v pozdějších hodinách toho dne překročí státní hranici německé jednotky. Kennan pozoroval plíživý nacistický převrat z amerického velvyslanectví.

„Po kočičích hlavách duněly a rachotily motorizované jednotky, stovky vozidel obalených sněhem; v rudých tvářích jejich posádek se podle některých zračila hanba, ale obávám se, že většinou jim akorát byla zima,“ napsal. „Večer už byla okupace dokončena a lidi vyhnal z ulic zákaz vycházení po osmé hodině večer.“⁵

Impulzivní Hitler se při té příležitosti spontánně vypravil do Prahy. Dne 16. března navštívil Slezsko a potom se zastavil v Olomouci a v Brně. O den později už byl zase na cestě do hlavního města svého rodného Rakouska.⁶ Třebaže nacisté ovládali Prahu více než šest let, až do května 1945, šlo o Hitlerovu jedinou návštěvu.

Kennan zhodnotil chmurné vyhlídky Čechoslováků následovně: „Osud malého národa, beztak už okupovaného a utlačovaného Němci, deníky z velkých měst na západě moc nezajímal. S Československem byl zkrátka amen.“⁷

Pro tamní obyvatele to ale tak samozřejmé nebylo. Lidé z Karlovy generace si v duchu stále jako film přehrávají přelomové události z dětství. „Vzpomínám si, jak mě máma chovala, když sledovala kolem pochodující vojáky,“ líčí Pavel Illner, jenž jako chlapec bydlel v Praze poblíž Köcherových. „Brzy si uvědomíte, že je tady takhle temná síla, která se vás může kdykoli zmocnit.“

Zbytek českého území se stal Protektorátem Čechy a Morava, který měl spravovat nacistický *Reichsprotektor*. Na Slovensku, Kennanovými slovy, gang „pseudo-

nacistických živlů pomohl Němcům k moci“, vyhlásil nezávislost a vytvořil loutkový stát straníci nacistům. Jeho hlavou se stal katolický kněz Jozef Tiso. „Inflace, zbídačelost, ekonomický rozklad, hořkost, nedostatek sebevědomí a morální dezintegrace veřejné správy nemohou sklidit dobrou úrodu, ať už pro vítěze, nebo poražené,“ tvrdil Kennan v květnu 1939.⁸

Do měsíce nová pravidla ještě více omezila fungování Židů ve veřejném životě. Kdokoli se třemi či více židovskými prarodiči byl klasifikován jako Žid. Platilo to tedy o Ireně, ale o Karlovi už nikoli a Köcherovi měli štěstí, že počáteční tvrdý zásah měl za cíl vypátrat rakouské a německé Židy, kteří uprchli. Asimilovaní Češi a Slováci zatím nebyli prioritou a rodině dále pomohla skutečnost, že Jaroslav, podobně jako sám *Führer*, bojoval v první světové válce na straně Rakouska. Stejně si však rodina celá léta nechávala ve skříni v předsíni sbalený kufr.

Dne 23. srpna podepsali nacisté se Sověty pakt Ribbentrop-Molotov. To sice pomohlo neutralizovat odpor proti nacistické okupaci ze strany řadových pražských komunistů, ale předsedovi strany Klementu Gottwaldovi a jeho přátelům to nezabránilo prchnout ze země a přečkat válku v Sovětském Svazu. Smlouva nesmlouva, s potenciálními soupeři o moc nacisté nehodlali zacházet v rukavičkách. Gottwald se svojí partou mezitím začal sprádat plány.

První Československá republika se zhroutila, a spolu s ní i poslední zbytky meziválečného statu quo v Evropě.

„Zřejmě v Evropě neexistuje země, kde by se tak všeobecně toužilo po válce – a to co možná nejdříve – jako v Protektorátu Čechy a Morava,“ píše Kennan. Nedlouho poté Spojené státy zavřely velvyslanectví v Praze a Kennan byl přeložen do Berlína. „Ať k válce dojde, nebo ne – dojde, Čechy a Morava už v budoucnu nikdy nebudou

stejně,“ napsal ve svém posledním hlášení. „Nepřízeň osudu je v mnoha ohledech poznamenala; například v tak nešťastně situovaném malém národě vyvolala hlubokou potřebu jednoty a disciplíny.“

Prvního září vtrhli nacisté do Polska. O dva dny později vyhlásily Británie a Francie Německu válku. V listopadu 1939 uzavřeli nacisté všechny české vysoké školy a nechali je tak po celou válku. Karel rok nato začal navštěvovat místní základní školu a události nabraly na obrátkách. V červnu 1940 padla Paříž. O rok později se nacisté obrátili proti Sovětskému svazu a zaútočili na něj. V září 1941 se Reinhard Heydrich, architekt konečného řešení a bývalý náměstek Heinricha Himmlera, stal říšským protektorem pro Čechy a Moravu. Do Prahy byl povolán Adolf Eichmann, aby řídil Ústřednu pro židovské vystěhovalce, a útlak Židů a Romů se vystupňoval.

„Omezování není nutnou obětí, jakou přinášejí své vlasti, své armádě, svému boji,“ popisoval jeden Čech, který později vstoupil do lidových milic, zvrácenou zkušeností okupace. „Hladovějí proto, aby byli dobře živeni lidé, které nenávidí.“¹⁰ V listopadu 1941 bylo šedesát kilometrů od Prahy vyklizeno celé město Terezín a stal se z něho koncentrační tábor. Během války jím prošlo nějakých 140 000 Židů. Zhruba 90 000 z nich pak pokračovalo v transportech dál do táborů smrti, jako například do Osvětimi.

Karel a jeho rodina sice nebyli zdaleka bohatí, ale z otčova platů poštovního úředníka vyžili. V té době si mohli dovolit i polskou služebnou, která u nich bydlela. Dokud Irena dokázala tajit své semitské kořeny, perzekuce se jim vyhýbala.

V prosinci 1941 seskočilo devět Čechoslováků vycvičených ve Skotsku nad Protektorátem Čechy a Morava, kde se setkali s místními příslušníky odboje a začali plánovat.

Když 27. května říšský protektor Reinhard Heydrich vyrazil na každodenní cestu na Pražský hrad, budoucí atentátníci vyčkávali, až budou moci zaútočit na jeho obrněný, avšak nezastřešený mercedes. Před zatáčkou automobil zpomalil, ale pistole prvního střelce se zasekla, a tak druhý hodil do auta granát. Ten zasáhl cíl, a přestože Heydrich žil ještě osm útrpných dnů, nakonec zraněním podlehl. Českým dětem Karlova věku připadala Operace Anthropoid jako nefalšovaná ukázka fanfarónské odvahy – a to i když se dozvěděly, jakou daň si takový heroismus vyžádal.

„Z pouličních tlampačů se linula jména lidí, kteří byli zastřeleni za to, že údajně pomáhali atentátníkům,“ vzpomíná Karlův známý z dětství Pavel Illner. „Gestapo mělo záznamy o obyvatelích každého činžáku a procházelo dům po domě.“

Týden po pražském útoku na Heydricha spojila falešná zpráva atentátníky s nedalekou vesnicí Lidice. Nacisté ves srovnali se zemí, zastřelili 173 mužů a 196 žen deportovali do koncentračních táborů. Z devadesáti pěti lidických dětí bylo sedm posláno do německých rodin a zbytek zplynován v Chełmnu. V důsledku Operace Anthropoid bylo zabito celkem 1357 lidí a dalších 3188 zatčeno. Samotní atentátníci se ukryli ve sklepení kostela sv. Cyrila a Metoděje v centru Prahy. Dodnes jsou v jeho zdech patrné stopy po kulkách z následné přestřelky. Nacisté zatopili kryptu v naději, že atentátníky buď vyplaví, nebo utopí. Část z nich byla zastřelena, zatímco ostatní spáchali sebevraždu, aby se nedostali živí do zajetí. Všichni atentátníci zahynuli.¹¹

Praha sice zůstala ušetřena leteckých útoků, které srovnaly se zemí mnoho měst střední a východní Evropy, a uchovala si středověké jádro, jež dodnes přitahuje hodně turistů, ale v lidských životech si válka přesto vyžádala

vysokou daň. V českých zemích zahynulo až osmdesát devět procent předválečné židovské populace, stejně jako osmdesát tři procenta Židů na Slovensku.¹² Ti, kdo se vzepli osudu a přežili koncentrační tábory, při návratu často zjišťovali, že jejich domovy už obývá někdo jiný.

V září 1944 překročily první jednotky Rudé armády hranici východního Slovenska. Dne 5. května 1945, kdy Rudá armáda stála na předměstí Prahy, vypuklo Pražské povstání. Den nato téměř sto kilometrů na západ 3. armáda amerického generála George Pattona osvobodila Plzeň i slavný pivovar Plzeňský Prazdroj. Patton a spol. do sebe na oslavu obrátili jedno dvě piva, ale třicet kilometrů před Prahou se zastavili a zase se stáhli za německou hranici. Vítězní Spojenci zahrnuli Československo do sovětské okupační zóny a pro mnoho tamních obyvatel znamenala *Jalta* – kde se v únoru 1945 konala konference, na níž se vytyčovaly poválečné okupační plány – stejnou zradu jako *Mnichov*.

První Rusy do Prahy přivedl generál Andrej Vlasov. V dřívějších fázích války jeho jednotky – ubohá směska pravičáků, bývalých caristických aristokratů a veteránů z Bílé armády, kteří během ruské občanské války bojovali s bolševiky a prohráli – stály na straně nacistů a bojovaly proti Rudé armádě. Když začalo být jasné, že nacisté prohrají, přešli tito „vlasovci“ na druhou stranu. V naději, že se místo Sovětů budou moci vzdát Američanům, obrátili vlasovci zbraně proti Němcům a probíjeli si cestu na západ. Přinejmenším co se Vlasova týče, plán selhal. Zabili ho Sověti, odvezli ho do Moskvy a popravili. Ale velká část vojáků z této zbloudilé jednotky přežila, uprchla do Spojených států a nechala se zaměstnat v CIA, kde byla po rusky mluvících lidech, kteří nenávidí komunisty, vždycky vysoká poptávka. Karel a vlasovci se o tři deseti leti později měli znovu setkat.

V dubnu 1945 přijala prozatímní československá vláda zákon odebírající občanství všem etnickým Němcům a Maďarům. Devět z dvaceti pěti ministrů oné vlády bylo členy komunistické strany, ale jejich podíl se měl brzy změnit. V době osvobození měla československá komunistická strana jen padesát tisíc členů, ale o jedenáct měsíců později jich už bylo 1,2 milionu. Do roku 1948 strana nasbírala 2,5 milionu přívrženců – jednoho z každých tří dospělých.

Počínaje červnem 1945 soudily lidové soudy údajné kolaboranty s nacisty – 97 procent obviněných bylo odsouzeno.¹³ Více než 660 tisíc etnických Němců bylo v prvním orgiastickém záchvatu etnických čistek odsunuto ze země. Dalších dvacet tisíc bylo popraveno. V srpnu 1945 kodifikovaly Benešovy dekrety dřívější zákon, který Němcům a Maďarům odebral občanství. Během roku 1946 bylo z Československa odsunuto dalších 2,8 milionu Němců.¹⁴ Majetek v Sudetech, jež se teď opět staly součástí Československa, byl etnickým Němcům a kolaborantům zkonfiskován. Coby jedna čtvrtina národního bohatství byl předán 1,5 milionu etnických Slovanů, kteří do Sudet přišli z různých koutů země.

Na podzim roku 1945 byl jedenáctiletý Karel, který tou dobou už „víceméně plynne“ ovládal angličtinu, jedním z mnoha lidí snášejících poválečnou bídu. Podle vládní zprávy z ledna 1946 žilo 700 000 československých dětí v chudobě. Polovina z nich měla tuberkulózu. Mladý Karel trpěl vážnými záněty středního ucha. V té době se léčily propichováním ucha, aby se z něj odvedla hnisavá tekutina. Karlovi z toho zůstaly jizvy na celý život.

Přestože Československo spadalo do sovětské sféry vlivu a komunistická strana byla na vzestupu, demokratická soutěž v politice přetrvala ještě alespoň tři roky po válce. Ve volbách v květnu 1946 získali nejvíc hlasů